गद्यगुरू पं. निष्ठानन्द वज्राचार्य
व
वय्‌कःया 'ललितविस्तर'

(पं० निष्ठानन्द)

च्वमि

काशीनाथ तमोट

सचिछ व नीन्हय्‌दँ बुँदिया लसताय्

गद्यगुरू निष्ठानन्द वज्राचार्य
व
वय्‌कःया 'ललितविस्तर'

काशीनाथ तमोट

'चकना' साहित्य पाला
शंकर देव क्याम्पस
ने० सं० ११०५ थिलाथ्व ४

मू : नितका

पिकाकपाखें

नेपा:या प्रतिनिधित्व यानाच्वंगु नेपाल भाषायात क्वत्यला: राणातसें थ:गु स्वार्थ सिद्धि यानाच्वंगु इलय् नेपा:या खिउँगु सर्गतय् छगू जहां थीगु नगु त्वइ– गद्य गुरु पं० निष्ठानन्द वज्राचार्यया नामं । पण्डित जुइ न्ह्य: थ: फुकी दाजुं थ:त हिस्याना: खँ ह्लायेगु यासेंलि वसपोलया नुगलय् पंडित जुइगु भावना जाया वइ । पंडित जुइगु ज्वलय् अध्ययन यायां बाखं कँकं हे वस्पोलया नुगलय् भाषा–प्रेमया पवित्र भावनां बाय् काइ । थ्व हे भाषा–प्रेम नेपाल भाषाया खिउँगु ख्यलय् "एक विंशति प्रज्ञापारमिता" व "ललितविस्तर" जुया: ज: ह्वला बिइ । थथे जहां थिना: ज: ह्वलीगु नगु नं थौं हाकु सुपाचं त्वपुया: मिखां खने मदया वनाच्वन । थ्व हे खँयात वा: चायेका: उगु सुपाँय्यात चीकेत चकना साहित्य पालापाखें जिमिसं भाजु काशीनाथ तमोटजुया ग्वाहालि कया: पला: न्ह्याकागु ख: । वय्क: तमोटजुं दयेका द्यूगु थुगु सुलचनं नेपाल भाषाया गद्य ख्यलय् ज: ह्वलाच्वंगु उगु नगुयात तिफ्यायेगुली ग्वाहालि याइ धयागु भल:ला कयाच्वना , नापं जिमिगु इनापयात सहर्ष स्वीकार याना: भ्या: हे उसि मधासे इलंई थुगु जीवनी सफू च्वया: जिमित ग्वाहालि याना द्यूगुली वय्क:या थ्व देनयात जिमिसं न्ह्याबलें नुगलय् किया: तयातये !

चकना साहित्य पाला
१२७ दँ निष्ठानन्द बुँदि ग्वसा: खल:
शंकरदेव क्याम्पस ।

१. न्ह्यखँ

छन्हु येँय् क्वा:गु ताकय् धनकुटाया भाषाजवा: गजेन्द्र बहादुर प्रधानाङ्ग (१०२६) जु नापला:वनाबलय् वय्कलं धया दीगु खँ जिगु मनय् दिनाच्वंगु दु । वय्कलं धयादिल– नेपालीत नेता–पूजा याये मस:, बङ्गालीत यायेस:, उकिं इपिं न्ह्यानाच्वन । इमिसं थ: नेतातय्त थकायेत स्वइ, नेपालीतय्सं फयांफक्वं क्वकायेत स्वइ ।

ख:, थ: स्वया: ह्लापायापिसं यानावंगु खँयात लुमंकेगु वय्क:पिं प्रति श्रद्धा तयेगु जक माखु, उकिं समाज छस्वाकी अले भिंगु ज्या यायेत न्हूपिन्त ह:पा बिइ । थकालिपिंसं याइगु हनावनां समाजया मंका: भावनाया स्वांमा: हनी । नेवा:तय्सं थ: नेतातय् पूजा यायेगु सयेका वयाच्वंगु दु । आ:यात थ्व ज्या नेपाल भाषाया मूपुला ई (पुनर्जागरण काल ने० सं० १०२०–६१) या च्वमिपिनि दथुइ सीमित जुयाच्वंगु दु । ई न्ह्या: वंलिसे व स्वयां ह्लापा व लिपायापिनि नं बुँदि हनेगु ज्या जुजुं वनी तिनि । नेवा:तय्सं मूपुला ईया छग: थीगू नगु निष्ठानन्द वज्राचार्यया बुँदि हनेगु नं याना वयाच्वंगु दु ।

२. छग: थां

नेपाल भाषाय् "प्यंग: थां" या चर्चा धात्थेंला संयोगवश न्ह्यानावन । पुलांगु 'नेपाल' (१०७२–७६) ऋतुपती "सम्पादक मण्डल' नांया न्ह्याबलें न्ह्योने तइगु छापय् खुह्मसिगु नां दु । व छसिकथं थथे ख:– श्री चित्तधर, श्री सिद्धिचरण, श्री ठाकुरलाल, श्री हृदय चन्द्र सिंह, श्री रत्नध्वज जोशी व श्री प्रेंम बहादुर । तर थुकी मुख्य ज्या याःह्म खास मनू चित्तधर 'हृदय' हे ख: धका: सकसिनं स्यू । 'हृदय' जुं 'नेपाल' या

नीन्यागू ल्या: तकं खुह्म पुलांपि थकालि साहित्यकारपिनि किपा व जीवनी पिकया दिल । व छसिकथं थथे ख:- योगवीर सिंह (ल्या: ३ किपा जक), जगत् सुन्दर मल्ल (ल्या: ४, किपा व कैलाशराम श्रेष्ठया "संस्मरण"), सिद्धिदास अमात्य (ल्या: ५, किपा, स्मृति अंक), निष्ठानन्द वज्राचार्य (ल्या: ६, किपा व जीवनी), रामजीं प्रधानाङ्ग (ल्या: १७, किपा व सन्देश कुञ्ज, नगदेशपाखें जीवनी), हरिभक्त माथेमा (ल्या: २२, किपा)। थ्वयां लिपा ने० सं० १०७६ शिशिरया 'नेपाल' (दँ ४, ल्या: ६) स ह्लापा दयेकात:गु मध्ये प्यह्म साहित्यकारतय् ब्लक छकलं ख्वा:पती पिथन । पत्रिकाया "धुकूपिकू" नांया धल:पती ख्वा: पौया परिचय थथे बिल:–

नेपाल भाषा देग:या प्यंग: थां

अँ, थुलि हे ख: 'नेपाल' थ्यं ल्या: २४ स ब्यूगु ह्लापा दिवंगत हनेबहपिं साहित्यकारतय् परिचय । आ: व परिचय–वाक्य नेपाल भाषाया इतिहासय् ऐतिहासिक खँपु जुल, अले व खँपुया लिब्ब प्यंग: थां थौं नेपाल भाषाय् विशेष चर्चा वादविवादया विषय जुल ।

संयोगवश च्वंवंगु नां जूसां व "प्यंग: थामं" नेपाल भाषाया मूपुला ईया आपालं प्रतिनिधित्व या: । आ: व्हीसं वय्क:पिंत थथे प्रतिनिधि भा:पे ज्यू । गथे–

१. निष्ठानन्द वज्राचार्य (९७८–१०५५)– नेपाल भाषाया
 गद्य साहित्यया प्रतिनिधि
२. सिद्धिदास अमात्य (९८७–१०५०)– नेपाल भाषाया
 पद्य साहित्यया प्रतिनिधि
३. जगत्सुन्दर मल्ल (१००२–१०७२)– नेपाल भाषाया
 शैक्षिक क्षेत्रया प्रतिनिधि
४. योगवीर सिंह (१००६–१०६२) - नेपाल भाषाया
 सामाजिक जागृतिया प्रतिनिधि

थुकी त्व:फी मज्यूह्म भा:पा: धर्मादित्य धर्माचार्ययात नं दुथ्यांका: छक: (ने० सं० १०९६) 'न्याग: थां" या मंका: दिवस न्यायेकूगु खँ थन लुमंके बह जू । (कर्माचार्य, १०९६–१६-७१) धर्माचार्य (१०२२ -८३) नेपाल भाषा पत्रकारिताया अबु ख: ।

थ्व "थां" तय् प्रसंग थन त्व:मफ्यूनि । रत्नध्वज जोशी(१०३६) जुं थ्वयां लिपाया हानं प्यंग: थां न्ह्यथना दीगु दु । गथे :–

"प्यंग: थांया उत्तराधिकारी नं प्यह्म हे न्ह्यलुवा जुया: भाषा साहित्यया ज्यायात न्ह्यज्याकावं यनेगु ज्या ये' देशं यात । प्यह्मसिया नां ख:– श्री फत्ते बहादुर सिंह, श्री वैकुण्ठ प्रसाद लाकौल, श्री चित्तधर 'हृदय' व श्री सिद्धिचरण श्रेष्ठ ।

(जोशी ११०२ : २३)

थथे भाषा, साहित्यया थां नालेगु प्रवाह न्ह्यानावं वनीतिनि । लिसा कया: छक: बिचा: याना स्वये– निष्ठानन्द वज्राचार्ययात नेपाल भाषाया छग: थां नालाका:गु पाय्छि मजूला ? थीथी मनूतय् थीथी बिचा: दयेफु, तर थन वय्क:या समग्र जीवनी व ज्या खँयात बिचा: याये बलय् वय्क: छग: थां ख: धइगु अनुभव जू । निष्ठानन्द वज्राचार्यया महत्व व वय्क:या देन नेपाल भाषा व थुकिया साहित्यया ऐतिहासिक परिप्रेक्षय् जक यच्चुक सी दइ । वय्क: नेपाल भाषा गद्य साहित्यया दसु च्वमि ख:, वय्क: नेपालय् महायान व स्थविरवादी बौद्ध धर्मया नं पुनर्जागरणया केन्द्र विन्दु ख: । वय्कलं नेपाल भाषायात समयानुकूल वर्णमाला कथं नेपाल लिपि स्वयां छुं मपा:गु मुद्रण सुविधायुक्त देवनागरी आखलं ह्लापां सफू पिकया दिल । वय्क: थौं शिष्यस: सफू खा:गु नेपाल भाषाया प्रकाशनय् थकालिह्म गुरुजु ख: ।

३. न्हिछ्या

मां थकुमति, अबु मुक्तानन्दया काय् भाजु निष्ठानन्द वज्राचार्य-या जन्म ने० सं० ९७८ स येँय् वंबहा:या न:बहिली जूगु ख: । वय्क: संयोगवश न्ह्यन्ह्यय्दँय् वैशाख पुह्नि खुन्हु भगवान् बुद्ध थें जन्म व मृत्यु छगू हे तिथि थिलाथ्व चौथी (ने० सं० १०५५) खुन्हु मदुगु ख: ।

चित्तधर 'हृदय' जुं (१०७३ : २–५) बिया दीगु जीवनीं अप्पो वय्क:यावारे विशेष खँ सीके ज्या मजूनि । वय्क:या ह्लिछ्या पूवंक सीके बह जू । हृदय' जुं बिया दीगु जीवनीकथं निष्ठानन्द वज्राचार्यजुया १५ दँय् ने० सं० ९९३ स रत्नप्रभानाप इहिपा जुल, ने० सं० ९९८ तकं निह्न मस्त दत, साधारण पाठ पूजा याये सयेवं गाकाच्वंह्म वय्क:या प्रतिभा व वज्राचार्यत्व वय्क:या फुकी दाजु आशामदु ग्वाका बिल । वय्कलं मेह्म थ: फुकी दाजु मानहर्ष स्वयां छुकी नं पा: जुइमखु धइगु मती दृढ भावना कया: मचाखाचाया अबु जुइ धुंका: नं अक्र थ: काय् नापनापं आख: ब्वना: छह्म त:धंह्म पण्डित जुया: पिहाँ वल । अनंलि वय्कलं ने० सं० १०२१ निसें संस्कृतया **ललितविस्तर, भद्रकल्पावदान** आदिया बाखं कने शुरु याना दिल । थ्व हे सालं थ: जहान मदया: लिपा वय्कलं हाकनं क्वा:बहा:या ह्योमयूजुनाप इहिपा याना दिल । वय्-कलं अबलेया गोरखा भाषा प्रकाशिनी समितिपाखें दयेकूगु पाठ्यक्रम कथंया "नेपाली पास" बिया: "राइटर" (लेखनदास) पदय् जागीर नया: सेती अञ्चल बाजुरा जिल्लाय् स्वदँ च्वना झाल । वय्कलं ने० सं० १०२६–३० प्यदँ त्व:मफीक **ललित विस्तरया** बाखं कना बिज्यात । वय्कलं ह्लापां जनबहाल (१०२१) व अनंलि लिपा लिपा लगं बहा:, जोरगणेश, ज्याथा, न्हू सतक वंगलसिमाय् नं बाख कनादिल । ने० सं० १०२९ निसें वय्कलं थ:ह्मं हे थाना: सफू पिकायेगु ज्या छुना दिल । थ्व ज्या वय्कलं ने० सं० १०४३ तक १४ दँ याना दीगु खनेदु । जीव-

नया अन्तय् वय्कलं स्वयम्भूया वसुन्धरादेवी स्थानय् च्वना: सन सफू कुथि चायेका: मस्ततयूत आख: ब्वका: ह्लि छ्यानादिल, अले पुरश्चरण व योगाभ्यास यायेगु नं यानावं च्वन । थुकथं थ:गु जीवन कालय् सामान्य तर सार्थक जीवन हना: वय्कलं थ्व लोक त्व:ता: झाल ।

४. याज्या

नेपाल भाषाया लागिं निष्ठानन्द वज्राचार्यया देन दक्वसिबय् ह्लापां वय्कलं नेपाल भाषाया ह्लापांगु थासा आखलं था:गु सफू **श्री प्रज्ञापारमितादेवीयाग् एकविंशति श्लोकया भाषा** सहितं (१०२९) पिकया दीगुली दु । अनंलि वय्कलं नेपाल भाषाय् जक मखु नेपालया बौद्ध धर्मय् हे पुनर्जागरण ह:गु सफू **ललितविस्तर** (१०३०–३४) पिकया दिल । वय्कलं **बोधिज्ञान** (१०३४) व **भद्रचरि** (?) नं पिकया दीगु दु । **भद्रकल्पावदान** (१०६८) वय्क: मदये धुंका: भिचा ज्ञानरत्न व छय् अभयानन्द वज्राचार्यपिसं पिकया दिल ।

नेपालया बौद्ध धर्मय् पुनर्जागरण ह:पिं स्वय्नगु नालाकाये बहपिं स्वह्म मध्ये निष्ठानन्द वज्राचार्य नं छह्म ख: । मेपिं निह्म सँदेय्(खाम) या क्यांछेँ लामा व येँया बौद्ध ऋषि महाप्रज्ञा ख: । वय्क:पिनि विशे-षता थथे न्ह्यथने फु-

१. निष्ठानन्द वज्राचार्य (९७८–१०५५)– नेपा:या महायान बौद्ध धर्मया पुनरूद्धारक
२. क्यांछेँ लामा (नेपा: १०४५, मृ. १०६०)– नेपालय् संय् बौद्ध धर्ममा पुनर्स्थापक
३. महाप्रज्ञा (१०२१–१०९९)– नेपालय् स्थविरवादी बौद्ध धर्मया संस्थापक

बौद्ध विद्वान् जूगु नातां निष्ठानन्द वज्राचार्यजुं ने० सं० १०४० पाखे कलकत्ताया 'एशियाटिक सोसाइटी अफ बङ्गाल'' या पण्डिततयत बौद्ध धर्मया खँ थुइका ब्यूगु दु। वयकलं छकः चीफ साहेब भीम शमशेर(१०५०–१०५२ या न्ह्यः) या दरवार, टगालय् जूगु विद्वान्-सभाय् बौद्ध धर्मया मूल सिद्धान्त "प्रतीत्यसमुत्पाद" या व्याख्या यानाः प्रधानमन्त्री व राजपुरोहितपाखें बकस व स्यावासी कया दीगु दु। (हृदय, १०८७–३२)

भाषा, साहित्य, धर्मप्रति वयकःया देन ला दहे दु, उकी तँसा वयकः नेपाल भाषाया ह्लापांह्म थाकूथुवा व थाक (मुद्रक)नं खः। थह्मं हे थाय (छापाखाना) न्यानाः थह्मं हे लाः लाः खुन्हु छपा छपा छखे छखे पौ थाथां सफू पिकायेगु छगू तःधंगु ज्या खः। वयकलं थाना दीगु अबलेया थायंया पिला (छापाखानाया बाकस) ज्ञान गुर्जुयाके दइतिनि धकाः चित्तधर 'हृदय' जुं ने० सं० ११००(२०३७ श्रावण २ विहिवार) खुन्हु कनादीगु खँ जितः बराबर लुमंसे वः।

५. ललितविस्तर

(क) सफूया खँ– नेपालय् "नवधर्म" वा "नव बौद्ध महावैपुल्य" नामं नां जाःगु गुंगू महायान बौद्ध ग्रन्थ प्रसिद्ध जू। व खः–

१. ललितविस्तर
२. अष्टसहस्रिका प्रज्ञापारमिता
३. गण्डव्यूह
४. सुवर्ण प्रभास
५. लङ्कावतार
६. दशभूमीश्वर
७. समाधिराज
८. सद्धर्मपुण्डरीक
९. तथागतगुह्यक

थुकी ललितविस्तरया थ गु हे थाय् दु, गुकी मूलय् भगवान् बुद्धया दैवी जीवनी पूर्वजन्म, गर्भं निसें धर्मचक्र प्रवर्तन तक विस्तृत

बयान दु।

निष्ठानन्द वज्राचार्यजुं पिकया दीगु ललितविस्तर नेपाल मःस्वँतय् थानातःगु दु। थुकिया नाप ३२×१६ सेन्टिमिटर (१'-½"× ६½" इन्च) दु, जम्मा पौ ४६० दु तर नेपालभाषा परिषद्या सफूकुथी ल्याः ६७ स दुतिनातःगु ललितविस्तरय् धाःसा मेगु निपौ (४६० ख व ४६१ क) तनातःगु दु। थ्व चित्तधर 'हृदय' या अबुजुं थःगु ह्लातं च्वयाः प्रतिस्था यानातःगु खः। अबले वयकःपिनि जं खुह्म दुगु खः। सफूया प्रतिस्था सफू पिदंगु निलात्या लिपा ने० सं० १०३४ गुंला पुन्हि खुन्हु थाःगु खः। शायद गुंला लछियंकं पाठ यानःलि थ्व प्रतिस्था याःगु जुइ।

निष्ठानन्दजुं ललितविस्तर न्ययगू जक पिकयादीगु खः धाइ। थ्व न्यागू भाग दुगु मानय् याइ, सछि पौयात छब्वः नाले याःगु खः, छब्वया मू न्यातका खः। द्रव्यधर तुलाधरयाथाय् तःधी गुर्जुं लँ कथंबिइ हइगु खः। द्रव्यधर दतले (मृ १०६८)व ललितविस्तर दँय्दँसं गुंलां पाठ यायेगु यात। सफू प्यदँ बिकाः छापे याःगु खने दु, थथे लिबाःगु कारण खः छपौ कम्पोज यात उकियात ध्वात, हाकनं स्यंकल, हाकन थात,ध्वात यायेमाःगु नापं आर्थिक समस्या व राणा शासनया क्रूर मिखां मखंके माःगु आदि खः। चित्तधर 'हृदय' जुं बराबर थ्व ललितविस्तर सरकारया मिखाय् धुलं छ्वाका पिकाःगु खः धयादी। ह्लापां पिहाँ वःगु झिदँ लिपा हाकनं पिकाःगुली ह्लापाया हे मिति कायम याना पिकाःगु दु धइगु नं न्यने दु।

निष्ठानन्द वज्राचार्यजुया ललितविस्तर प्यदँ बिकाः छापेयाःगु व थौं कन्हय् भगवान् बुद्धया जन्म वैशाख पुन्हि हनेगु चलन वये न्ह्यो नेपालया महायान बौद्ध जगतय् बुद्धया बुदि जेष्ठ पुन्हि खुन्हु नालेगु चलन दुगुया छगू दसु न्ह्ययूगु अध्याय सिधःबले च्वयातःगु न्ह्यथनेफु।

"कलिगत वर्ष २४०० ज्येष्ट शुक्लया पून्हि पुण्य नक्षत्र खुन्हु श्रीभगतानं अवतार कया बिज्यात नेपाल सम्बत १०३० सालस कलिगत बर्ष ५०११ जुयाच्वन बाकि या नायां बर्ष २६११ दत धका: लोकपिसं सीका श्री भगवानयागु भजन या।"

ने० सं० ११०० (वि०सं० २०३७ श्रावण १७) खन्ह चित्तधर 'हृदय' जुं कनादीगु ल्याखं वयकलं निष्ठानन्दजुया **ललित विस्तर** न्याद्दँ दुबले खंगु व ब्वंगु ख:। 'हृदय' (१०२६–११०२) जुया अक्षरारम्भ ने० सं० १०३१ ससुपूजा खुन्हु जूगु ख:।

नेपाल भाषा बौद्ध साहित्यया सन्दर्भय् बिचा: यात धा:सा निष्ठानन्द बज्राचर्यजुया **ललित विस्तरया** महिमा यच्युक सीदै। नेपाल भाषाय् बौद्ध साहित्य लिपातिनि शुरू जुल। आ तक सीदुगु ल्याखं मध्य वा मल्लकाल (१–८८८) य थ्व शुरू हे मजूनि थें च्वं। अबले बौद्ध ग्रन्थ दया: नं फुक संस्कृत भासं च्वयात:गु जक खनेदु। नेपालभाषाय् **स्वयंभू पुराण** हे ने.सं. ६२० स जक खने दत्त। व्रतकाथाय् **उपोषढ** (९२८) व **बसुन्धरा** (६८७) नं लिया जक खने दत। अवनय् दान बाखनय **वीरकुशावदान** (९५४) न्हापां खनेदत। मेगु बौद्ध बाख- "नवधर्म" मध्यय् छगू **गुणकारण्डव्यूह** (९४६) छगू जक दत। थुगु हे ताकय् **बोधिचायवतार** (९५०) नं नेपालभाषां खनेदत। च्वय् न्ह्यथना खं नेपालभाषाय बौद्ध साहित्य न्हापांगु शाहकालय् (८८८–६६६) य् जक शुरू जूगु खनेदु, राणाकाल (६६६-१०७१) य् थ्व न्ह्यात अले आ: थौं कन्हय् ब्वनाच्वंगु दु।

निष्ठानन्दजु "नवधर्म" मध्ये **अष्टसहस्त्रिका प्रज्ञापारमिताया** नीछपु सिल:या अनुवाद न्हापां याना: नेपालभाषाया सफू थानाया इतिहास छुना दिल। बुद्ध (इ. पू. ६२४–५४४) या पालंनिसें व प्राचीन बौद्ध जनपदं नेपा:गालय् मनूत हे नेवा: जुयावंगु ज्वलय् बौद्धधर्मया

जन्मंनिसें आ:तक त्वा: मदयूक छस्वा: कथं जीवन यापन यानावया च्वंपि नेवा:तय् न्हापांगु मुद्रित सफू बौद्धधर्मया जुइगु नं छगू गौरबया खँ ख:। निष्ठानन्दजुं बुद्धया जीवनी हे वर्णन दुगु **ललितविस्तारया** स्वतन्त्र च्वज्या यानादिया: त:धंगु ऐतिहासिक ज्या छुनांदीगु ख:। अऋ थुकी **भद्रकल्पावदान निर्बाण सूत्र, स्वयम्भू पुराण अशोकावदान, रत्नमालावदान** आदिया सार बाखं नं दुथ्याका दिल। (बज्राचार्य १०६८:च) थुकथं निष्ठानन्द बज्राचार्यया ख्वीन्यागू अध्यायया **ललित विस्तर** पण्डित कुलमान शाक्यया खँग्वलय् "बौद्धधर्मया क्वा:घासा" ख:। (हृदय, १०८७:२७) यल, धलाय्चया कुलमान शाक्यं निष्ठानन्द जुयात **सारस्वत व्यकरण** ब्वंकादीगु ख:। शाक्यजु वीर पुस्तकालयय् "रञ्जनालिपि" स्यनेत व ब्वनेत जागिर नकात:म्ह राणाकालया छम्ह नेपाल-लिपिविशेषज्ञ व पण्डित ख:।

(ख) **सकूया ख्यला** निष्ठानन्द बज्राचार्यजुया **ललितविस्तर** आपालं ख्यलेदत। थ्व ने. सं. १०२० या दशक ज्व:छि बाखं कना: अनुभव मुंका: आपालं मनूतय् इनापकथं दयकुगु सफू ख:। थ्व सफू तयार यायूत ग्रन्थकारं स्वनिग:या थाय्थासय्या पुलांगु बौद्ध ग्रन्थ नं स्वयादीगु खँ न्यनेदु। थ्व छगू प्रकार पुलांगु परम्पराया अनुशीलन जूगु ग्रन्थ नं ख:।

नेपालया महाकाव्य परम्पराय् छगू अनमोल मोती चित्तधर 'हृदय'या **सुगतसौरभ** (१०६६) या विजारोपण ने. सं. १०३१–३२ पाखे चित्तधर 'हृदय' या हृदय दुने थ्व हे **ललितविस्तरया** बाखनं या:गु ख: धा:सा शायद अपो जुइमखु, छाय्धा:सा 'हृदय'जुं न्हापां मचाबले ब्वनादीगु नेपालभाषाया सफू थ्व हे ख: अले ने सं. १०३४–१०६८ दुने स्वीप्यदँतक दँय्दसं गुलां बाखं न्यनीगु ज्यां मचायूक हे **सुगत–सौरभया** कथानक ल्यय्गु ज्या या:वंगु जुइफुगु खँ लुमकेबह जू।

नेपाःया न्हापां जूपिं भिक्षुपिं मध्ये महाज्ञानं महाप्रज्ञायाके न्हापा दालचिनी धयाम्ह मानन्धर व नानीकाजी श्रेष्ठ तिनि बखतय् याःगु इनाप थन न्ह्यथनेबह जूः–

"छन्हु दाल्चीनी धयाम्ह मानंधरं वैथाय् पसले सःतल, जि वनाः, पसले फेतुना । वेकःनं धाल–"पासा ! झीगु नेपा देशे भजन याइथाय् न्ह्याथासं राम, कृष्ण, हरि, हर आदि अनेक देवतापिनिगु म्ये हालीगु दु, जिमि बुद्धयागु म्ये हालीगु मनंहे न्यनेमदु. छि जा म्येनं देके सः, बुद्ध भगवानयागु म्ये छपु निपु देका बियादिसं रे" धाल ।

जि धाया–"पासा! म्ये देकेत देका बिय तर जि बुद्धयागु विषयले छुं हे मस्यूनी, गथें जि म्ये दयेके ?

पासां धाल–भो पासा! यदि छि देकेगु खःसा जि छितः भगवान् बुद्धयागु बाखं सफू बिय्, उकें स्वया देकादिसं धका निष्ठानन्द बज्राचार्यकृत नेपालभाषायागु "ललितविस्तार" छगू बिया दिल । वहे ग्रंथ स्वया संगीत रचनार्थ अत्यन्त हे दिमाग घोटे याय्माल ।"

थ्व ने. सं. १०४१ पाखेया खँ खः । (नेवामि, ११०:६) साहित्य–सुता, कर्मस्थानाचार्य तथा बौद्ध ऋषि महाप्रज्ञां थः नानीकाजी श्रेष्ठ जुयाच्वंबले बौद्धधर्मपाखे ध्यय्चुइकथं बैराग्य पिज्वय्का ब्यूगु सफू थ्व हे खः धैगु खँ थःगु आत्मकथाया "बैराग्यया पुसा" अध्यायय् स्वीकार यानादीगु दु । गथे–

"निस्तानन्द बज्राचार्यकृत "ललितविस्तर" सफू सोसों यंकाली जिगु चित्तय बैराग क्रं क्रं हे विह्वलता जुयावल । अन जिगु भाव वहे ललितबिस्तरया पुखुली हे दुबे जुया मतवाला थें वैरागं चूर जुया भगवान बुद्धयागु जीवनीया भजनमाला हिन्दि भाषां सःसः थें दय्का प्रचार यानागु जुल । अन ली बौद्धधर्मयागु भजनमाला मेमेगु नं दयावल । वहे भजन माला छांपे याका प्रचार याय्गु ईच्छा जुल ।"

(नेवामि, ११०३:१३)

महाप्रज्ञा थः स्थविरवादी भिक्षु जुइ धुंकाः ने. सं. १०६० स निष्ठानन्द थें हे थम्हं हे छपौ छपौं थाथां स्वदें (१०५७-६०) बिकाः पाली भाषानुसार ललितबिस्तर बोधिचर्य प्रज्ञाचैत्य महाविहार कालिम्पोङ्गं पिकयादीगु खँ नं थन लुमंके बह जू ।

निष्ठानन्दया ललितबिस्तरया आधारय् ने. सं. १०४४ सं यल, वंकुलिविहार सर्वार्थसिद्ध प्याखं क्यन । (शाक्य, १०६८: त) भोजपुर, टंक्सारय् नं सर्वार्थसिद्धया प्याखं क्यन । (नेवामि, ११०३:१०) थ्व प्याखनं भोजपुरं नं स्थविरवादी भिक्षु जुइत उपासक प्रज्ञाविमल शाक्य (सुबोधानन्द महास्थविर) आदिपिंत ह्.पा बिल, वसेपोलं, थ्व प्याखय् छम्ह प्याखंमो जुया हे च्वति कयादीगु खः ।

भोजपुरय् करूणामय स्थानय अष्टमी व्रतया धलं दंकिबले गुभाजु रत्न बहादुर बज्राचार्यं निष्ठानन्द बज्राचार्यया थ्व हे ललित बिस्तरया बाखं न्यंकादी । बाखं दच्छि सिधय्कीगु चलन दु ।

ललितबिस्तरया ऐतिहासिक महत्त्व मेगु नं दु । ने. सं १०५१ स जूगु आडम्बर मत पर्वय् मयजु लक्ष्मीनानी (१०१८–१०६८) यात थुकिं हे चीफ साहेब जुद्ध शम्शेरयाथाय् जाउला खेलय् थने यंकूगु खः । मञ्जुश्री पर्वःस्थानय् हर्ष रत्न गुरूजुपाखें अष्टमी व्रत दंकिबले लक्ष्मीनानीं थ्व हे ललितबिस्तरया बाखं न्यंकीगु जुयाच्वन । (शाक्य, १०६६। ११) लक्ष्मीनानी लिपा नेपाःया न्हापांम्ह अनागारिका (१०५४ निसें) जुल ।

६. गद्यगुरू

चित्तधर 'हृदय' (१०२६-११०२) जुं निष्ठानन्द बज्राचार्य (६७८ १०५५) यात नेपालभाषाया गद्यगुरू" नालादीगु दु । आः नेपालभाषाभाषीतय् दथुइ थ्व उपाधि सीकेगु चलन जुयावना च्वंगु दु ।

नां छूम्ह 'हृदय' जुया खँग्वलं हे खँ थुइके:–

"थ्व ललितबिस्तर सफूया प्रकाशनं नेपाले निगु प्रकारया जाग्रति छक्वलं वल । छगू खालि बौद्ध धका: नां जक जुया च्वने धुंकुपिं बौद्ध जनतां बुद्धया जीवनी व बुद्धया अनेक शीलाचरणादि धर्म सम्बन्धी उपदेश नं खंबले धर्मे श्रद्धा व बौद्धशास्त्रपाखे आकृष्ट जुया धार्मिक जाग्रति वल । मेगु ल्हायबले धा:सा छगू तालय् भाय् ल्हाना: सफू सफूली व्वनेबले मेगु हे कथं च्वयात:गु भाषा व्वने मा:गुलिं थ:गु भाषापाखे अभिरुचि मदया वयाच्वंगुली गय् ल्हाय्गु ख: अय् हे व्वने नं दुगु थ्व सफू खंबले मनूतय्के नेपालभाषा सम्बन्धि छगू न्हूगु जाग्रति वलकि झीगु नेपालभाषा नं छगू जीवित भाषा ख: थुकी नं अनेक न्हूगु साहित्य दयावय्फु ।"

(हृदय, १०८७:२७)

वय्कलं नेपालभाषा गद्य–साहित्यया शैली निर्माण यानादिल ।

(मल्ल, १०८४:क)

थौं नेपालभाषाया गद्य (बाखं, उपन्यास, निबन्ध) सफू सच्छिगू थ्यंगुली **ललितबिस्तर** न्हापांगु धका: बिचायाय्बले थुकिया अग्रस्थान अथें हे मती लुइ ।

(१०२८ ने. सं) ग्रीयर्सनया **भारत भाषा सर्वेक्षणय्** दुथ्या:गु नेपाल भाषाया छपु बाखं अनुवादया भाषा व्वनेबले व **ललितबिस्तर** या खँल्हाबाभल्हाषा व्वने बले नं निष्ठानन्दया थ्व क्रान्तिकारी पला: ख: धैगु सीदु । निष्ठानन्दया थ्व पला:यात जापानया उपन्यासकार फुताबातेइ शिमेइ (ने. सं. ९८४–१०२९) या स्वब्वय् पिदंगु न्हापांगु खँल्हाबल्हाया भाय्या उपन्यास **उकिग मो** ("न्ह्यानाच्यंगु सुपाँय्" ने. सं. १००७–८) नाप दाना स्वय्बह जू । थ्व आधुनिक जापानी गद्य साहित्यया प्राक्प्रतिमान (Precursor) ख उथें हे **ललितबिस्तर**

(१०३०–३४) नेपालभाषा गद्य साहित्यया प्राक्प्रतिमान खनेदु ।

७. लिखं

निष्ठानन्द बज्राचार्यवारे आपलं माले सीके ज्या ल्यं दनि । वय्-क:या देनवारे प्रारम्भिक ज्या चित्तधर 'हृदय' (१०८७:२३–३३); भिक्षु सुदर्शन (१०९०), काशीनाथ तमोत (११०३:८–१३) पिसं छुं भचा यागु दु । थ्व ज्वलय् छसिकथं थीथी पक्षय् मेमेपिं नं न्ह्या:वने व न्ह्याकेत वयक:या बुंदि हने थें या:गु ज्यां ह:पा बिइ धैगु आशा काय्फु ।

लिधंसा

१. कर्माचार्य, माधवलाल' १०८६
"न्याग: थांया मका: दिवसया उपलक्षय्"
ज: ७ 'कछला), पौ १६९–७१ अथवा जिगुमिखाय् साहित्यया छुं यें", नेपालभाषा परिषद), पौ ६–१२

२. जोशी रत्न ध्वज, ११०२
" 'हृदय'जुया संतोष" झी, २५:३:१८२ (दिल्ला) 'हृदय' विशेषाङ्क, पौ २३–२४

३. तमोट, काशीनाथ, ११०३
"ललितविस्तर" (१०३०–३४) या भाय्"
खेलुइता, ४, पौ ८–१३

४. नेवामि, दरशा, ११०३
महाप्रज्ञाया आत्मकथा । काठमाडौं
सकलोपासक ।

५. भिक्षु सुदर्शन. १०९० लुमकेबह:पिं (ब्वति १) यँ: च्वसापासा

६. मल्ल, कमलप्रकाश, १०८४ मूस: निबन्ध । यँ: च्वसापासा ।

७. बज्राचार्य आश[illegible], १०९८ "छगू शब्द" ललितविस्तर: सूत्र

(यल: युवक बौद्ध प्रकाशन' पौ ३–८
८ शाक्य, मीनबहादुर (सं) १०९८ ललितविस्तर सूत्र। यल: युवक बौद्ध प्रकाशक, बौद्ध ग्रन्थमाला १।
९. शाक्य, सुशीला, १०९९ अनागारिका धर्मचारी तथा उपासिकाराम –या संक्षिप्त परिचय। किण्डोल: अनागारिका विरती।
१०. 'हृदय', चित्तधर १०७३ "स्वर्गीय पण्डित निष्ठानन्द बज्राचार्य" नेपाल, १:६ (शिशिर), पौ २–५
— — १०८७ "गद्य गुरू निष्ठानन्द बज्राचार्य" क्षीगु साहित्य (यँ नेपालभाषा परिषद्) पौ २३–३३

ख १/२३७ भीमसेनगोला
बानेश्वर, यें।
नें सं. ११०५ थिलाथ्व २